

İKTİSAT

MEMLEKETİMİZDE KANUNİ KARŞILIKLAR POLİTİKASI VE KREDİ DAĞILIMI

Hazırlayan : Prof. Dr. Avni ZARAKOLU

- 1) Kanunî karşılıklar politikasının tanımı ve para ve kredi hacmini kontrole yarıyan bir araç olarak kullanılması
- 2) Memleketimizde kanunî karşılıklar politikasının gösterdiği gelişme
- 3) Kanunî karşılıklar politikasının kredi dağılımı bakımından önemi
- 4) Mevduat ve ticaret bankalarının tercihli kredilere yöneltilmesi ve orta vadeli kredi vermelerini sağlamak amacı ile alınan tedbirler
- 5) Sonuç.

1) Kanunî Karşılıklar Politikasının Tanımı ve Para ve Kredi Hacminin Kontrole Yarayan bir Araç Olarak Kullanılması

Kanunî karşılıklar denilince, genel olarak bankaların kanun, kararname veya anlaşma ile tutmaya mecbur oldukları Merkez Bankası parası miktarı anlaşılır. Başlangıçta bankaların ödeme güçlerini muhafaza etmelerini güven altına alan bir araç olarak kullanılan kanunî karşılıklar 1930 dan sonra para ve kredi hacmini ayarlamaya yarıyan bir vasıta olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Gerçekten, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başgösteren enflasyonist eğilim, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, bir kısım Batı Ülkelerini banka kredilerinin genişlemesine karşı tedbir almaya sevketti. J.M. Keynes 1930 da yayınladığı A Treatise on Money adlı kitabında kanunî rezerv oranlarını değiştirmek suretiyle banka kredilerinin ekonominin genel gidişine göre düzen-

lenmesini savunuyordu. Almanya ve Avusturya'da 1931 yılında meydana gelen banka krizi bu memleketlerde kanunî karşılıkların banka kredilerini ayarlayıcı bir vasıta olarak kullanılması fikrini kuvvetlendirdi. Amerika Birleşik Devletlerinde 1934 de altın paritenin kabul edilmesinden sonra, bu memlekete altın girişinin artması üzerine kabul edilen bir kanunla Federal Reserve Systeme' o tarihe kadar mevcut bulunan kanunî karşılık oranını bir misline kadar yükseltmek yetkisi tanındı. Böylece kanunî karşılıklar politikası para ve kredi hacmini kontrole yarıyan bir vasıta olarak gelişti ve bu yeni kontrol vasıtası diğer memleketler tarafından benimsendi*.

Bilindiği gibi, kanunî karşılıklar oranının yükseltilmesi bankaların kredi imkânlarını daraltır; kanunî karşılıklar oranının düşürülmesi bankaların kredi imkânlarını genişletir. Memleketimizde kanunî karşılık politikası 31/5/1961 tarih ve 301 sayılı Kanun ile bir kredi kontrol vasıtası haline sokulmak istenmiştir.

2) Memleketimizde Kanunî Karşılıklar Politikası'nın Gösterdiği gelişme

Memleketimizde bankaların eskiye nisbetle daha hızlı bir gelişme dönemine girdiği 1933 yılında kabul edilen 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu ile bankalar vadesiz veya ençok bir ay vadeli veya aynı süre ihbarlı tasarruf mevduatı için % 30; bir aydan fazla, bir seneden az vadeli veya aynı süre ihbarlı tasarruf mevduatı için % 20; bir sene ve daha fazla vadeli veya aynı süre ihbarlı tasarruf mevzuatı için % 10 nisbetinde kasa likiditesi buldurmaya mecbur tutulmuş;

1934 yılında kabul edilen 2457 sayılı Kanun ile kasa likiditesi prensibinden kısmen ayrılarak, bankalar tarafından tasarruf mevduatının karşılığı olarak yukarıdaki oranlarda ayrılacak nakti rezervlerin % 50 sinin Maliye Bakanlığı'nın muvafakatini almak şartıyla faiz getiren menkul kıymetlere yatırılabilceği;

1935 yılında kabul edilen 2806 sayılı Kanun ile yine Maliye Bakanlığı'nın muvafakatini almak şartıyla kısmen veya tamamen faiz getiren menkul kıymetlere plâse edilebileceği kabul edilmiştir.

* Otto Pflaiderer: Mindestreservpolitik, in: Handwörterbuch der Sozialwissenschaften.

Böylece 1933 yılında bankaların mudilere karşı taahhütlerini zamanında yerine getirmelerini güven altına almak maksadiyle 2243 sayılı Kanun ile kabul edilen kanunî karşılıklar 1934 ve 1935 yıllarında çıkarılan 2457 ve 2806 sayılı Kanunlarla bankalar tarafından toplanan tasarruf mevduatının bir kısmını devlet sektörüne kanalize eden bir araç haline getirilmiştir.

Haziran 1936 da kabul edilen 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile karşılık ayırma mecburiyeti bütün mevduata teşmil edilmiş; Bankalar, taahhütlerine karşı bulunduracakları umumî disponibiliteden başka, kabul ettikleri mevduatın en az % 15 i oranında devlet iç istikraz tahvillerinden veya bu tahviller derecesinde faiz getiren diğer menkûl kıymetlerden munzam karşılık tesis etmeye mecbur tutulmuştur. Maksat, ikinci bir rezerv teşkil edilerek mevduatı korumaktır. Kanun'un 26 ıncı maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan «mevduatın azalması halinde munzam karşılığın nakte çevrilmesi gereken kısmı banka tarafından talep vukuunda Hazinece derhal nakte çevrilir» hükmü bunu teyit etmektedir.

Fakat bu hükümlerle mevduatı güven altına almaktan çok, kalitatif bir kredi kontrol sistemi meydana getirildiği görülmektedir. Gerçekten, memleketimizde 1930 dan sonra iktisadî hayata Hükümet müdahalesinin giderek artması, yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolu işletmeleri, maden işletmeleri, büyük şehirlerimizde su, havagazı, elektrik, telefon, tramvay işletmeleri ve benzer kuruluşların satın alınarak devletleştirilmesi, 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Plânı'nın uygulanmasına başlanması, kısaca devletçi iktisat politikası Kamu Sektörü'nün krediye ihtiyacı artırmış, Kamu Sektörü'nün banka sistemine müracaat etmesini zorunlu hale getirmiştir. Fakat memleketimizdeki yatırım niyetleri karşısında tasarrufun yetersiz oluşuna bağlı olarak faiz hadlerinin ve kredi maliyetinin yüksek olması karşısında, nisbeten düşük produktiviteli kamu yatırımlarının bankalardan normal faiz haddi ile sağlanacak kredilerle finansmanı hemen hemen mümkün değildir. 1933 yılında kabul edilen 2279 sayılı Kanun ile ödünç para verme işlerinde uygulanan azami faiz haddinin % 12 olarak tesbit edildiği; ödünç apra verme işlerine bağlı hizmetler karşılığı alınan komisyon, ücretler vesair masraflarla kredi maliyetinin % 20 yi geçtiği düşünülecek olursa, bu derece yüksek maliyetle sağlanabilen kredilerle nisbeten düşük produktiviteli kamu yatırımlarının finansmanındaki güçlük ortaya çıkar. Nitekim, Devletin bu dönemde çıkardığı iç istikraz tahvillerinin % 6-7 oranında faize tabi olduğu görülmektedir.

Bu hal, Devleti kredi dağılımına müdahale etmeye, banka mevduatının bir kısmını Kamu Sektörü'ne kanalize edecek tedbir almaya zorlamış; kanunî karşılıklar politikası uzun seneler kantitatif bir kredi aracı olmaktan çok, devletin tahvil ihracını kolaylaştıran bir vasıta olarak kullanılmıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nda Devletin finansman ihtiyacının artması karşısında Haziran 1942 de kabul edilen 4196 sayılı Kanun ile munzam karşılık oranı % 15 ten % 20 ye yükseltilmiş ve bu karşılıkların tamamının Devletin iç istikraz tahvillerine yatırılması ön görülmüştür.

Bu arada Devletin iç ve dış borçlarına ilişkin tahvil ve bonoların piyasasını düzenlemek; bu borçları elverişli şartlarla azaltmak veya ortadan kaldırmak için gerekli müdahale ve işlemleri yapmak üzere tüzel kişiliği haiz ve tüzel hukuk hükümlerine bağlı bir Amortisman Sandığı kurulmuş*; 3 Temmuz 1953 tarih 6112 sayılı Bankalar Kanunu'na ek Kanun ile munzam karşılıkların Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına T.C. Merkez Bankası'na yatırılması esası kabul edilmiştir. 3 Temmuz 1953 tarih ve 6115 sayılı Kanun ile Amortisman ve Kredi Sandığı bu paraları, Devletin iç ve dış borçlarına ait tahvillerin ve bonoların piyasasını düzenlemede, bu borçların tevhidini, tahvili, tahkimi veya elverişli şartlarla ifası için gerekli işlemlerin yapılmasında; sanayi, maden, ulaştırma, enerji ve su işleri ile uğraşan veya bu gibi işlerin finansmanına yardım etmekle görevli bulunan Devlet idare, müessese ve teşekküllerinin uzun vadeli yatırımları için talep edilen kredilerin karşılanmasında kullanmaya yetkili kılınmıştır.

Böylece bankalar tarafından toplanan mevduatın % 20 sinin Kamu Sektörü'nün finansman ihtiyacına aktarılması daha belirgin bir hal almış; Kamu Sektörü'nün daha ucuz finansman kaynağı temin etmesi sağlanmıştır. Gerçekten, bankalar ayırdıkları munzam karşılıkları Devletin iç istikraz tahvillerine yatırdıkları zaman % 6-7 oranında bir gelir sağlarken, T.C. Merkez Bankası'nda Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına tevdi olunan munzam karşılıkların vadesiz ve bir seneye kadar vadeli mevduata tekabül eden kısmı için % 4 oranında faiz ödenmesi kabul edilmiştir.

* Amortisman Sandığı ilk önce 22 Haziran 1935 tarih ve 2794 sayılı Kanun ile kurulmuş; 27 Şubat 1937 tarih ve 3137 sayılı Kanun; 24 Haziran 1937 tarih ve 3248 sayılı Kanun; 7 Şubat 1939 tarih ve 3589 sayılı Kanun; 3778 sayılı Kanun; 29 Ağustos 1947 tarih ve 5119 sayılı Kanun ve 3 Temmuz 1953 tarih ve 6115 sayılı Kanun ile Sandığın sermayesi, görev ve yönetiminde bir çok değişiklikler öngörülmüş; Sandığın ismi Amortisman ve Kredi Sandığı olarak değiştirilmiştir.

23 Haziran 1958 tarih ve 7129 sayılı yeni Bankalar Kanunu ile bu esaslar bazı değişikliklerle aynen kabul edilmiştir. Örneğin 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun kabulünden önce, bankalar taahhütlerine karşı ne nisbette umumî disponibilitate (kasa likiditesi) bulunduracaklarına kendileri karar verdikleri halde, sözü edilen Kanun ile bankaların taahhütlerine karşı bulunduracakları umumî disponibilitenin asgari nisbetinin tayini Banka Kredilerini Tanzim Komitesi adı altında yeni ihdas edilen bir kredi kontrol mercii-ne* bırakılmıştır. 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun kabulünden önce bankalar, umumî mevduatlarının % 20 si oranında munzam karşılık ayırmaya mecbur tutulurken, sözü edilen Kanun ile munzam karşılıkların nisbetinin tesbiti vadeli mevduatta % 20 den aşağı ve % 25 den fazla olmamak üzere memleketin umumî iktisadî durumu göz önünde bulundurularak zaman zaman Banka Kredilerini Tanzim Komitesi tarafından tesbit olunacağı kabul edilmiş; ayrıca bankaların mevduata ödedikleri faiz hadlerinde değişikliklere paralel olarak da Amortisman ve Kredi Sandığı'nın T.C. Merkez Bankası nezdindeki hesabına yatırılan munzam karşılıkların bir seneden fazla vadeli mevduata tekabül eden kısmı için ödenecek faiz haddi % 4 den % 4,5 a çıkarılmıştır.

7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun umumî disponibilitenin asgari oranı ile munzam karşılık oranlarının belli hadler dahilinde memleketin iktisadî durumuna göre Banka Kredilerini Tanzim Komitesi tarafından tesbit edilmesi kantitatif kredi kontrolü yolunda atılmış bir adım olarak nitelendirilebilirse de**, munzam karşılıkların Kamu Sektörü yatırımlarının finansmanında kullanılması, kanuni karşılık politikasının banka mevduatının bir kısmını Kamu Sektörü'ne kanalize eden bir vasıta olma niteliğini yitirmemiştir.

Bu durum 12 Mayıs 1961 tarih ve 301 sayılı Kanun'un getirdiği değişikliğe kadar devam etmiştir. 301 sayılı Kanun ile bankaların aylık mevduat cetvellerinde umumî mevduattan bankalar mevdu-

* 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun 47 inci maddesine göre, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi Maliye, Ticaret ve Çalışma Bakanları, Hazine Genel Müdürü, T.C. Merkez Bankası Genel Müdürü, Odalar Birliği Genel Sekreteri, Bankalar Birliği Temsilcisi ile bankalar genel müdürlerinin kendi aralarından seçtikleri beş üyeden meydana geliyordu. Komiteye Maliye Bakanı, Maliye Bakanının bulunmadığı zaman, Ticaret Bakanı başkanlık ediyordu. 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu ile Banka Kredilerini Tanzim Komitesi kaldırılmış, Komite'nin görevleri T.C. Merkez Bankası'na devredilmiştir.

** Burhan Ulutan : Bankalar Kanunu Şerh ve İzahı, Ankara 1958, s. 121.

atı düşüldükten sonra kalan bakiye üzerinden vadesiz mevduat için % 20 den aşağı ve % 45 ten fazla; vadeli mevduatta % 10 dan aşağı ve % 35 den fazla olmamak şartı ile Banka Kredilerini Tanzim Komitesi tarafından tesbit edilen oranda munzam karşılık ayrılması ve bu karşılıkların en çok % 20 sinin Banka Kredilerini Tanzim Komitesi'nce tesbit ve Bakanlar Kurulunca tasvip edilen esaslar dairesinde T.C. Ziraat Bankasının ziraî finansmanlarına tahsis edilen kısmı hariç, T.C. Merkez Bankası'nda bloke edilmesi esası getirilmiştir.

Böylece, eskiden T.C. Merkez Bankası'nda Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına yatırılan munzam karşılıklar, Sandık tarafından Kamu Sektörü yatırımlarının finansmanında kullanılırken, Mayıs 1961 den sonraki mevduat artışları için ayrılan munzam karşılıkların Merkez Bankasında bloke edilmesi sağlanmak suretiyle kanuni karşılıklara kantitatif bir kredi kontrol aracı olma niteliğini kazandırılmıştır.

Banka Kredilerini Tanzim Komitesi 10 Mayıs 1961 tarih ve 103 sayılı kararı ile munzam karşılık oranını vadesiz ve vadeli mevduat için % 20 olarak bırakmış; zamanımıza kadar bu oranlarda iki defa değişiklik yapılmıştır. Bunlardan ilki 1964 yılında meydana gelmiş; 1964 yılının ilk yarısında ekonomide duyulan likidite sıkıntısını gidermek, satışlarda görülen yavaşlama ve stoklarda meydana gelen artışın iktisadî daralmaya dönüşmesini önlemek maksadı ile alınan diğer genişletici tedbirler arasında vadeli mevduat için munzam karşılık oranı % 20 den % 10 a düşürülmüştür. İkincisi Ekim 1972 de meydana gelmiş; döviz geliminin artması ve T.C. Merkez Bankası'nın Hazine ve Tarım kesimi ile ilgili kredi sorumluluğu dolayısıyla ekonomide artan satın alma gücünü frenlemek, enflasyonist baskıyı önlemek maksadı ile munzam karşılık oranı % 20 den % 25 e yükseltilmiştir.

3) Kanunî Karşılıklar Politikası'nın Kredi Dağılımı Bakımından Önemi

301 sayılı Kanun'un uygulanmaya başladığı Mayıs 1961 den sonra geçen 12 senelik dönem içinde munzam karşılık oranında ayrılan bu değişikliklerin kredi hacminde meydana getirdiği bir tar genişleme ve daralma bir tarafa bırakılacak olursa, munzam karşılık politikasının dolaylı olarak kredi dağılımına tesir eden bir araç olarak kullanılmaya devam olunduğu söylenebilir.

Tablo: I Merkez Bankası Kredilerinin Sektörlere Göre Dağılışı

Kredi Nevileri	1962		1963		1964		1965		1966		1967		1968		1969		1970		1971	
	Miktar Milyon	%	Miktar Milyon	%	Miktar Milyon	%	Miktar Milyon	%	Miktar Milyon	%	Miktar Milyon	%	Miktar Milyon	%	Miktar Milyon	%	Miktar Milyon	%	Miktar Milyon	%
I. Hazineye açılan kredi	393	21,5	813	25,8	1.173	28,2	1.794	38,4	2.132	31,9	2.630	29,8	2.854	28	3.720	28,8	4.681	32,1	6.380	39,2
II. Mahsul mübayaası, fiat tanzimi	513	28,1	1.130	35,9	1.836	44,3	1.325	28,4	2.784	41,7	3.205	36,5	4.097	40	5.051	39,1	5.003	34,3	5.686	34,9
a) Tekel G. Md.	—	—	75	2,4	335	8,0	423	9,0	723	10,7	750	8,5	1.210	11,8	1.750	13,5	1.750	12	1.750	10,7
b) Toprak M. Ofisi	316	17,3	868	27,6	856	20,6	569	12,2	797	11,8	1.008	11,5	1.020	10	950	7,3	1.125	7,6	3.000	18,4
c) Şeker Şirketi	171	9,4	109	3,4	159	3,8	284	6,1	434	6,5	604	6,9	654	6,4	734	5,7	709	4,8	709	4,3
d) Tarım Satış Koop.	26	1,4	78	2,5	486	11,7	49	1,0	830	12,6	843	9,5	1.213	11,8	1.617	12,5	1.419	9	227	1,4
III. Diğer Krediler	819	50,4	1.208	38,3	1.131	27,3	1.546	32,5	1.755	26,2	2.941	33,8	3.217	31,6	4.149	33	4.881	33,4	4.207	25,8
a) Resmî Sektör	143	7,8	144	4,6	129	3,1	114	2,5	118	1,7	203	2,3	201	2	239	1,8	145	1	248	1,5
b) Özel Sektör	775	42,6	1.064	33,7	1.002	24,2	1.432	30,0	1.637	24,5	2.738	31,2	3.016	29,6	3.910	31	4.736	32,5	3.959	24,4
Toplam Krediler	1.824	100	3.151	100	4.140	100	4.665	100	6.671	100	8.776	100	10.168	100	12.920	100	14.565	100	16.273	100
Toplam Krediler Zincirleme Endeksi			172,7		131,4		112,6		143		131,5		115,8		127		112,7		111,7	
I ve II nin T.C. Merkez Bankası Kredileri Toplamına Oranı	49,6		61,7		72,7		67,5		73,8		66,2		68,4		66		66,6		74,2	

**Tablo: 2 301 Sayılı Kanun Gereğince Ayrılan Munzam Karşılıklar
(Milyon TL.)**

Yıllar	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
	92,6	385,6	591,0	616,4	1100,8	1741,2	2.083,7	2.934,5	3675,8	4.292,7	6.955,6	12.121,7
Mutlak artışlar		293,0	205,4	25,4	584,4	640,4	1.342,7	850,6	741,3	616,9	2.662,9	5.121,7
Zincirleme Endeks		416,4	153	104	178	158	120	140	128	116	163	234,8

**Tablo: 3
Munzam Karşılıkların para arzına oranı**

1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
% 3,5	% 4,8	% 4,4	% 6,7	% 8,8	% 9,1	% 11,3	% 12,2	% 12,2	% 16	% 22

Gerçekten, Tablo : I de görüldüğü gibi, T.C. Merkez Bankası'nın Hazine'ye, mahsul mübayaası ve fiat tanzimi için Tekel Genel Müdürlüğü, Toprak Mahsulleri Ofisi, Şeker Şirketi ve Tarım Satış Kooperatiflerine açtığı kredilerin toplam Merkez Bankası kredileri içindeki payı % 65-70 arasında olup, emisyon üzerindeki baskısının azaltılmasında munzam karşılıklar önemli bir fonksiyon ifa etmektedir. Nitekim, Tablo : 2 de görüldüğü gibi, T.C. Merkez Bankası'nda bloke edilen munzam karşılık miktarı 1962-1971 arasında hızlı bir artış göstererek 386 milyon liradan 7 milyar liraya yükselmiştir. Tablo : 3 te görüldüğü gibi, munzam karşılıkların para arzını karşılama oranı 1962 de % 3,5 iken, 1971 de % 16 ya kadar yükselmiştir. Diğer bir deyimle, mevduat karşılıklarının para arzının giderek artan bir kısmını sterilize ettiği görülmektedir.

10 Ağustos 1970 Devalüasyonundan önce Merkez Bankası'nda biriken ithalat karşılıklarının mevduat karşılıklarına benzer bir fonksiyon ifa ettiğini görüyoruz. Bilindiği gibi, 10 Ağustos 1970 Devalüasyonundan önce Hükümet ithalat taleplerini ciddi müracaatlara inhisar ettirmek ve ithal taleplerini kısmak maksadıyla ithalat taleplerine karşı belirli oranlarda teminat ve ithalat karşılığı ayrılmasını kararlaştırmıştı. Bu karşılıkların para arzına oranı 1965 de % 5 iken, 1970 Temmuzuna kadar % 16 ya yükselmiş, 1970 yılı sonunda ithalat karşılıklarının geri verilmesi sonucu % 5,7 ye düşmüştür*.

Devalüasyondan sonra birtaraftan ithalat karşılıklarının geri verilmesi, ötetaraftan döviz rezervlerinin süratle artması, Hazineye avans hesabında ve mahsul alımı ve fiat tanzimi için yukarıda sözü edilen müesseselere açılan kredilerde meydana gelen artışla beraber, para arzının süratle artmasına yol açmış, nakti akımların mal ve hizmet akımlarını aşması 1971 de hızını artıran bir enflasyon baskısı husule getirmiştir. Gerçekten de Tablo : 4 de görüldüğü gibi, 1971 yılı sonunda para arzı bir yıl öncesine nazaran % 23,5 oranında bir artış göstermiştir. Halbuki aynı yıl gayri safi milli hasılda % 9,2 oranında bir artış olmuştur.

* T.C. Merkez Bankası 1970 Yılı Raporu, s. 79.

Tablo : 4

Para arzı (Milyon T.L.)

Tarih	Bilfiil tedavüldeki banknot ve ufaklık para		Banka parası (Vadesiz mevduat + Merkez Bankasında vadesiz serbest mevduat)		Toplam para arzı	
	Milyon TL.	Zincirleme endeks	Milyon TL.	Zincirleme endeks	Milyon TL.	Zincirleme endeks
1962	4527	109,3	6437	109	10964	109,3
1963	4926	109	7241	110,9	12167	110,9
1964	5835	118,4	8164	111,3	13999	115
1965	6326	108,3	10108	123,8	16434	117,3
1966	7164	113,2	12616	124,8	19780	120,3
1967	8714	121,6	13968	110,7	22682	114,6
1968	8237	94,5	17731	126,9	25968	114,5
1969	9081	110,2	21046	118,6	30127	116,0
1970	11850	130,4	23418	111,2	35268	117
1971	13917	117,4	29670	122,4	43587	123,5
1972	15978	115,1	37375	125,9	53253	122,1

Altın ve döviz durumu Tablo : 5 te gösterilmiştir. Devalüasyondan sonra altın ve döviz rezervlerinde meydana gelen hızlı artış emisyonu, dolayısıyla para arzını artıran en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Bu gelişmede altın fiyatının yeni fiata göre değerlendirilmesi yanında, işçi döviz geliminin artması, bankalarını

Tablo : 5

Altın ve döviz durumu (Milyon T.L.) *

	1969	1970	1971	1972
Altın mevcudu	+ 1 112	+ 1 834	+ 1 765	
Döviz borçluları (konvertibl)	+ 908	+ 4 301	+ 8 772	
Döviz alacaklıları (konvertibl)	— 496	— 160	— 68	
Altın ve döviz durumu	1 524	5 975	10 469	

* T.C. Merkez Bankası 1971 Yılı Raporu.

zın dövize çevrilebilir mevduat hesabı açmalarına izin verilmesi önemli bir rol oynamıştır. Böylece döviz rezervlerinde meydana gelen hızlı artışın para arzı üzerindeki genişletici etkisini azaltmak için Ekim 1972 de munzam karşılık oranı 1972 den geçerli olmak üzere % 25 e çıkarılmıştır. Burada munzam karşılık politikası kantitatif bir kredi aracı olarak kullanılmıştır. Ancak T.C. Merkez Bankası'nın döviz stoklarında meydana gelen bu lehte gelişmenin para arzını artırıcı tesirini azaltmak maksadıyla yapılan bu ayarlama bir tarafa bırakılacak olursa, memleketimizdeki kanuni karşılık politikasının esas itibariyle kredi dağıtımını etkileyen bir vasıta olarak kullanıldığı, T. C. Merkez Bankası'nın Hazine ve tarımsal ürünlerle ilgili kredi sorumluluklarını yerine getirmesini kolaylaştırdığı söylenebilir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, memleketimizde yatırım niyetleri karşısında tasarrufun yetersiz oluşuna bağlı olarak faiz hadlerinin ve kredi maliyetlerinin yüksek olması, Devleti, Kamu Sektörü'nün giderek artan kredi ihtiyacını nisbeten düşük faizli fon arzeden Devlet Yatırım Bankası ** ve T.C. Merkez Bankası'ndan sağlamaya zorlamış; tarım sektörünün, küçük esnaf ve sanatkârların, ihracatın ve Devlet Plânlama Teşkilâtınca teşviki öngörülen sanayiın kredi ihtiyacı için iç ve dış kaynaklardan sağlanan özel fonları ikraz eden kalkınma bankaları ve Merkez Bankası tarafından giderilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği gibi, T.C. Merkez Bankası'nın aslı görevlerinden birisi Hazinesinin kısa vadeli kredi ihtiyacını karşılamaktır. Bu ihtiyaç büyük ölçüde Hazineye açılan kısa vadeli avanslarla karşılanmaktadır. Mart 1961 tarihine kadar Merkez Bankası tarafından Hazine'ye açılan avanslara uygulanan limit Bütçe ödeneğinin % 15 i iken, 24/2/1961 tarih ve 260 sayılı Kanun ile Bütçe ödeneğinin % 5 ine indirilmiş, 21/4/1965 tarih ve 583 sayılı Kanun ile bu limitin Bütçe ödeneğinin % 10 unu geçmemek üzere Maliye Bakanlığı ile T.C. Merkez Bankası arasında karşılaştırılacağı kabul edilmişti. 1965, 1966 ve 1967 yıllarında % 8 limiti uygulanmış olup, 1967 yılı sonunda bu limit % 10 a, 1969 da da % 12 ye yükseltilmişti ***. Bu gelişme gözönünde bulundurularak, 26 Ocak 1970 te yürürlüğe giren 1211 sayılı yeni T.C. Merkez Bankası Kanunu ile Merkez Bankası tarafından Hazine'ye açılacak kısa vadeli avans hesabı miktarının cari yıl genel bütçe ödenekleri toplamının % 15

** 1964 den önce Amortisman ve Kredi Sandığı.

***T.C. Merkez Bankası 1967 yılı Müdürler Kurulu ve Mürakıplar Raporu.

ini geçmemek üzere Maliye Bakanlığı ile Merkez Bankası arasında kararlaştırılması esas kabul edilmiştir.

Bu hüküm, T.C. Merkez Bankası'nca Hazine'ye açılacak kısa vadeli avans hesabını iktisadî gidişe göre ayarlama imkânını vermektedir. Ancak, Devlet bütçesinin hızla büyüdüğü son yıllarda Tablo : 1 de izleneceği gibi, T.C. Merkez Bankası tarafından Hazine'ye açılan krediler miktarında büyük artışlar olmuştur.

T.C. Merkez Bankası tarafından Hazine'ye açılan avans hesaba uygulanan faiz haddi Maliye Bakanlığı ile T.C. Merkez Bankası arasında kararlaştırılmakta olup, çok düşüktür. Mahsul mübayaası ve fiat tanzimi için yukarıda sözünü ettiğimiz kuruluşlara, ihracata, küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerine, tarıma, Devlet Plânlama Teşkilatı tarafından teşviki öngörülen sanayie açılan Merkez Bankası kredileri bankaların normal kredi taleplerine uygulanan reeskont ve avans haddinden daha düşük faiz haddine tabidir.

Yukarıdaki açıklamadan anlaşılacağı gibi, 12 Mayıs 1961 tarih ve 301 sayılı Kanun ile kanunî karşılıkların kantitatif bir kredi kontrol aracı olarak kullanılmasına imkân hazırlanmakla beraber, dolaylı olarak kredi dağılımına tesir eden bir araç olma niteliğini koruduğu, daha doğru bir ifade ile munzam karşılıkların kalitatif kredi kontrol aracı olma vasfının ağır bastığı görülmektedir.

Bu hal yukarıda belirtildiği gibi, faiz hadlerinin ve kredi maliyetinin yüksek olmasının bir sonucudur. Gerçekten Temmuz 1960 tarihinde Millî Birlik Hükümeti tarafından bankaların kredi işlemlerinde alabilecekleri azamî faiz haddi % 7 den % 12 ye yükseltildiği zaman, tarım kredileri ile ihracat finansman kredilerinin bu kadar yüksek faiz haddine tahammülü olmadığı düşünülerek, bu kredilerden en fazla % 10 nisbetinde faiz alınabileceği, orta ve uzun vadeli tarım kredilerine % 7, 5381 sayılı Kanun gereğince tahvil hasılatından T.C. Ziraat Bankası'nca verilen kredilere ise % 5 faiz haddi uygulanması kararlaştırılmış; Temmuz 1961 de normal kredilere uygulanan azamî haddi % 12 den % 10,5 e düşürülünce, tarım kredileri ile ihracat finansman kredilerine uygulanacak azamî faiz haddi % 10 dan % 9 a düşürülmüş, tercihli faiz uygulaması küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerine açılan kredilerle, Devlet Plânlama Teşkilatı'nca teşviki öngörülen sanayie açılan kredilere genişletilmiş; orta ve uzun vadeli tarım kredilerine uygulanan % 7 faiz oranı aynen muhafaza edilerek, 5389 sa-

yılı Kanun gereğince tahvil hasılatından T.C. Ziraat Bankası'na verilen kredilere uygulanan faiz haddi % 5 ten % 3 e düşürülmüştür*.

Farklı faiz rejimi tercihli krediler için özel fonlara ihtiyaç göstermektedir. Çünkü kâr amaçlı bankalardan**, genel olarak banka kredilerine uygulanan azamî faiz haddi ile kredi vermekte güçlüğe uğramadıkça, düşük faizli, riski fazla kredi vermeğe yanaşmaları beklenemez. Gerçekten, memleketimizde mevduat ve ticaret bankalarının kanunî faiz haddindeki kredi taleplerini tam olarak karşılamadıkları, bankalar dışında kanunî faiz haddinin iki-üç misli yüksek faiz haddi ile kredi alınıp verildiği görülmektedir.

Bilindiği gibi, sermaye üretiminin maddî üretim vasıtaları yardımı ile yapılmasını sağladığından ve beklemeği mümkün kıldığından mahsulü artırır; her üretici mümkün olduğu kadar fazla mahsul elde etmek için mümkün olduğu kadar sermayeli üretime geçmeğe, üretimin olgunlaşma müddetini uzatmaya gayret eder. Fakat bu sermaye arzına bağlıdır. Mevcut sermaye stoku üreticilerin sermaye taleplerini karşılamazsa, faiz haddi yükselir. Memleketimizde bankaların bütün kredi taleplerini karşıyamamaları, bankalar dışında organize olmuyan geniş bir kredi piyasasının bulunması ve bu piyasada kanunî faiz haddinin üç misli civarında faiz talep edilmesi, mevcut faiz haddinde kredi talebinin fazla olduğunu göstermektedir.

Tercihli krediler için özel fonlar ayrılmasının asıl sebebi budur.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve bu plânlara dayanılarak hazırlanan yıllık programlarda genel olarak «banka kredilerinin kalkınma plânlarında öncelik verilen sektörlerin gerçek ihtiyaçlarına uygun olarak dengeli bir şekilde dağılımının önemli bir sorun olarak devam ettiği»; «kredilerin optimum dağılımının Merkez Bankası reeskont hadleri ve limitlerini farklılaştırmak, belli krediler üzerinde uzmanlaşmış bankaların kaynaklarını artırmak ve bu konuda yeni müesseseler kurmak suretiyle sağlanmaya çalışıldığı» ileri sürülmektedir.

* Aşağıda açıklanacağı gibi, faiz oranları biri 10 Ağustos 1970 devalüasyonundan sonra, diğeri Şubat 1973 te olmak üzere yeniden ayarlanmıştır.

** Memleketimizde özel sermaye ile kurulan mevduat ve ticaret bankaları kâr amaçlı bankalardır.

Tablo : 6
Banka kredilerinin sektörlere göre dağılışı

Seneler	Resmî mali sektöre açılan krediler	Resmî ekonomik sektöre açılan krediler	Resmî sektör toplamı	Zirai krediler	Sınai krediler (T. sınai kalkınma b. ve sınai yatırım ve kredi b.)	Küçük sanat erbabi, esnaf ve esnaf teşekkülleri	Ticari krediler	Mesken inşaatı kredileri	Özel sektör toplamı	Banka kredileri toplamı
1962	Milyon % 11,5	257 2,4	1451 14	1953 18,8	334 3,2	183 1,7	5310 51,2	1131 10,9	8913 86	10362 100
1963	Milyon % 10,3	504 4,2	1725 14,4	2408 20,2	385 3,2	202 1,7	5872 49,4	1294 10,9	10161 85,5	10362 100
1964	Milyon % 9,8	637 4,7	1961 14,5	2991 22,3	485 3,6	247 1,8	6232 47,1	1528 11,3	11483 85,4	13444 100
1965	Milyon % 8,7	1129 7	2539 15,7	3206 19,9	593 3,6	212 1,9	7792 48,4	1658 10,3	13561 84,2	16100 100
1966	Milyon % 7,4	1070 5,3	2574 12,7	4531 22,4	817 4,0	427 2,1	10074 49,8	1768 8,7	17617 87,2	20191 100
1967	Milyon % 6,0	1364 5,8	2777 11,8	5551 23,7	1043 4,4	585 2,5	11554 49,4	1858 7,9	20591 88,1	23368 100
1968	Milyon % 5,2	1225 4,4	2671 9,6	7115 25,7	1248 4,5	777 2,8	13863 50,2	1907 6,8	24904 90,3	27575 100
1969	Milyon % 4,8	1387 4,1	2997 9,0	8554 25,8	1498 4,5	971 2,9	17132 51,6	2030 6,4	30185 90,9	33182 100
1970	Milyon % 4,9	1361 3,7	3209 8,6	9030 24,3	2132 5,7	1108 2,9	19184 51,8	2342 6,3	33796 91,3	37005 100
1971	Milyon % 6,3	1537 3,5	4234 9,8	8867 20,6	2389 5,6	1267 2,9	23560 55,0	2517 5,9	38600 90,1	42834 100

Memleketimizde 1962 den sonra banka kredilerinin sektörlere göre dağılışı Tablo : 6 da gösterilmiştir. 1962-1971 dönemi içinde banka kredilerin içinde resmi sektörün payı % 14 den % 10 a gerilemiş, özel sektörün payı ise % 86 dan % 90 a yükselmiştir. Özel sektör kredileri içinde % 50-51 oranındaki payı ile ticarî krediler birinci yeri işgal etmekte, ticarî kredileri, sırasıyla % 20-25 oranı ile tarım kredileri, % 6-10 oranı ile mesken kredileri, % 3-5 oranı ile sanayi bankaları kredileri ve % 2-3 oranı ile Halk Bankası'nca küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerine açılan krediler izlemektedir.

Buna göre, bankalarımızda toplanan fonların büyük kısmı ticaret sektörünün finansmanında kullanılmakta, iki sanayi kalkınma bankası * tarafından sanayie açılan orta ve uzun vadeli proje ve işletme kredilerinin, giderek önemi artmakla beraber, toplam banka kredileri içindeki payı % 5-6 yı geçmemektedir. Halk Bankası tarafından küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerine açılan kredilerin payı ise % 2,9 a yükselebilmıştır. Tarım kredilerinin toplam banka kredileri içindeki payı % 20-25 civarında olup, tarım sektörünün Türk Ekonomisi içindeki yeri ile orantılı değildir.

Ancak bu görüntüyü bazı bakımlardan düzeltmek zorunludur. İki sanayi kalkınma bankası tarafından açılan krediler, memleketimizde sanayi sektörüne açılan kredilerin tamamı değildir. Memleketimizde özel sanayi sektörünün işletme ve stok finansmanı büyük ölçüde mevduat ve ticaret bankaları tarafından karşılanmaktadır. T.C. Merkez Bankası risk santralizasyonu'ndan temin olunan bilgilere göre ticarî kredilerin % 30-40 oranındaki kısmı sınaî firmalara açılmaktadır. Ayrıca İktisadî Devlet Teşekküllerinin orta ve uzun vadeli proje kredi ihtiyacı Devlet Yatırım Bankası tarafından karşılanmaktadır. Bu Bankanın Devlet Teşebbüslerine açtığı krediler toplamı bakiyesi 1971 yılı sonunda 12 milyar liraya ulaşmıştır. Bu önemli rakam Tablo : 6 daki banka kredilerine dahil değildir.

Devlet Yatırım Bankası, banka sermayesi, ihtiyat akçesi, provizyonları ve dağıtılmıyan kârlarından meydana gelen öz kaynak-

* Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası, Sınaî Yatırım ve Kredi Bankası.

ları yanında şu yabancı kaynaklardan yararlanmaktadır: 1) 301 sayılı Kanun'un kabulünden önce bankalar tarafından T. C. Merkez Bankasında Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına yatırılan münzam karşılıklar; 2) Banka'nın tahvil çıkartarak sağlayacağı fonlar; 3) Hazinece Bankaya açılan kredi ve avanslar; 4) Banka'nın gerektiğinde Hazine kefaleti ile yerli ve yabancı malî müesseselerden sağlayacağı krediler; 5) İktisadî Devlet Teşekküllerinin mevduatı; 6) kanun ve kararlarla Banka'ya sağlanan diğer kaynaklar. 441 sayılı Devlet Yatırım Bankası Kanunu'na göre, T. C. Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu kaynaklarından, İktisadî Devlet Teşekküllerinin kredi ihtiyaçlarına tahsis edilmesi kararlaştırılan paralarla, İktisadî Devlet Teşekküllerinin yatırım ve işletme ihtiyaçları üstünde devamlılık gösteren finansman fazlalarının Devlet Yatırım Bankası tahvillerine yatırılması zorunludur*.

Özel sanayiın orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacını karşılamak maksadiyle kurulan, yukarıda sözünü ettiğimiz Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ile Sınai Yatırım ve Kredi Bankasının kaynakları Devlet Yatırım Bankası'na nazaran çok sınırlıdır.

1970 Programında sanayi, madencilik, turizm ve tarım sektörlerinin yatırım ve işletme kredisi ihtiyaçlarını karşılamak ve ihracat finansmanı ve sigortası yapmak maksadiyle bir İhracat ve Kalkınma Bankası kurulması öngörülmüştür. Ancak sözü edilen sektörlerle, yukarıda işaret edildiği gibi, yeteri derecede yatırım ve işletme kredisi sağlanamamasının banka sayısının azlığından değil, kaynakların kıfayetsizliğinden ileri geldiği unutulmamalıdır. Kurulması düşünülen İhracat ve Kalkınma Bankası'na yeter kaynak sağlanamadığı takdirde, bu kuruluşun olumlu bir sonuç beklemek doğru olmayacaktır.

Görüldüğü gibi memleketimizde orta ve uzun vadeli krediler büyük ölçüde, sosyal sigortalardan yapılan istikrazlardan, dış kredi ve yardımlardan, bütçeden sağlanan özel fonlarla karşılanmaktadır. Tercihli faiz haddi uygulanan kredilerin açılmasında Merkez Bankası kaynakları önemli bir rol oynamaktadır. Plânlı dönemde sanayi, tarım ve ihracatın memleketimizin kalkınmasındaki önemi nazara alınarak, banka kredilerinin dağılışında bu sektörlerle bazı imkânlar sağlandığı görülmektedir.

* Avni Zarakolu : Para, Kredi ve İktisadî Faaliyetler, Bankalar Birliği yayını No: 41, s. 63.

Örneğin, Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından teşviki öngörülen sanayie tercihli faiz haddi uygulanmış, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın kaynaklarının artırılmasına çalışılmış, Halk Bankası sermayesi yükseltilmiş, küçük sanayi erbabının T. C. Merkez Bankası kaynaklarından daha fazla yararlanması ön görülmüş; Devlet Yatırım Bankası kurularak, bu Banka'ya İktisadi Devlet Teşekküllerinin yatırım projelerini finanse etmek üzere önemli fonlar sağlanmıştır. Tarım kredilerine tercihli faiz nisbetleri uygulanmakta, tarım ürünlerinin sürüm ve satışını kolaylaştırmak için geniş ölçüde T. C. Merkez Bankası kaynaklarından yararlanılmaktadır. İhracat sektörünün kredi ihtiyacının karşılanmasında keza T. C. Merkez Bankası kaynakları önemli bir rol oynamaktadır. Memleketimizde diğer sektörlerde olduğu gibi, ihracat sektöründe de döner sermaye ihtiyacı geniş ölçüde kredi ile karşılanmaktadır. İhracatçı firmaların öz kaynakları mahduttur. Depolama tesisleri için ayırdıkları sermaye dışında, mübayaa, işleme ve stok tesisi için fazla imkân ayıramamakta, bu ihtiyaçları genellikle banka kredisi ile karşılamaktadırlar. İhracat kredilerinin, teşviki öngörülen sanayie, küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerine, tarıma açılan kredilerde olduğu gibi, tercihli faiz ve reeskont haddine tabi olması, bankaları belli bir müddet sonunda teslim şartıyla kati satışı yapılmış ihracat için verdikleri kredileri T. C. Merkez Bankası kaynakları ile karşılamağa sevketmektedir.

Tablo : 7 de görüldüğü gibi, 1968-1971 arasında Halk Bankası tarafından küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerine açılan kredilerin, 1971 yılı hariç, yarısı T. C. Merkez Bankası kaynakları ile karşılanmış; T. C. Ziraat Bankası tarafından tarıma açılan kredilerin, 1971 yılı hariç, % 40 na yakın bir kısmı T. C. Merkez Bankası kaynaklarına dayandırılmıştır. Toplam banka kredilerinin T.C. Merkez Bankası kredileri ile karşılanan kısmı ise, 1968 de % 8,8, 1969 ve 1970 de % 17, 1971 de % 10,2 dir.

1971 yılında banka kredilerinin T. C. Merkez Bankası kaynaklarından karşılanan kısmının azalması T. C. Merkez Bankası dolaysız kredilerinde ve döviz stoklarındaki hızlı artış sonucu para arzında meydana gelen hızlı genişlemeyi frenleme arzusu önemli bir rol oynamıştır. Banka kredileri ve T. C. Merkez Bankasının Hazineye, Toprak Mahsulleri Ofisine, Şeker Şirketine, Tekel idaresine ve Bankalar tasfiye fonuna açtığı dolaysız kredilerden meydana gelen toplam krediler içinde T. C. Merkez Bankası kredilerinin payı 1967 de % 27,5, 1969 ve 1970 de % 32, 1971 de ise % 29,5 dur.

Tablo : 7
1968 - 1971 banka sisteminin kredi hacmi ve dağılımı * (Milyon TL.)

	1968		1969		1970		1971	
	Milyar	%	Milyon	%	Milyar	%	Milyon	%
Banka kredileri	27.575	100	33.182	100	37.005	100	43.255	100
Kendi kaynak.	24.145	91,2	27.416	83	30.705	83	38.821	89,8
Merkez B. kay.	3.430	8,8	5.766	17	6.300	17	4.434	10,2
Küçük sanat Halk Bankası	777	100	971	100	1.108	100	1.258	100
Kendi kaynak.	372	47,9	465	49	618	56	899	71,6
Merkez B. kaay.	405	52,1	506	51	490	44	359	28,4
Tarım - Ziraat B.	7.115	100	8.554	100	9.030	100	9.297	100
Kendi kaynak.	4.501	63,4	5.151	60,3	5.358	59,4	7.124	75,6
Merkez B. kay.	2.614	36,6	3.403	39,7	3.672	40,6	2.173	24,4
Diğer krediler	19.683	100	23.657	100	26.867	100	32.700	100
Kendi kaynak.	18.272	92,9	21.800	92,2	24.729	91,4	30.798	93,9
Merkez B. kay.	1.411	7,1	1.857	7,8	2.138	8,6	1.902	6,1
Merkez Bankası dolaysız kredi.	5.738		7.154		8.265		11.839	
Hazine	2.591		3.467		4.359		6.088	
Toprak M. Ofisi	1.020		950		1.125		3.000	
Şeker Şirketi	654		734		709		709	
Tekel İdaresi	1.210		1.750		1.750		1.750	
Bankalar T. Fon.	263		253		322		292	
Toplam Kredi hacmi	33.313	100	40.336	100	45.270	100	55.094	100
Merkez B. kay.	9.168	27,5	12.920	32	14.565	32	16.273	29,5

* T.C. Merkez Bankası 1971 Yıllık Raporu, Cetvel : 18 den hazırlanmıştır.

4) Mevduat ve ticaret bankalarının tercihli kredilere yöneltilmeleri, orta vadeli kredi vermelerini sağlamak amacı ile alınan tedbirler

Yukarıdaki açıklamadan anlaşılacağı gibi, banka kredilerinin dağılımında faizin düzenleyici rolü oldukça sınırlıdır. T. C. Merkez Bankasının reeskont hadleri ile limitlerini kolaylaştırmak, belli krediler üzerinde uzmanlaşmış bankaların kaynaklarını artırmak ve bu konuda yeni müesseseler kurmak suretiyle ikraz edilebilir fonların Kalkınma Plânı ve Programı gereklerine göre dağılımına çalışılmaktadır. Ancak, T. C. Merkez Bankası kaynakları ile finansmanı ölçülü tutma zorunluğu ve uzmanlaşmış bankaların güçsüzlüğü Devleti, mevduat ve ticaret bankalarının Plân ve programlarda teşviki öngörülen sektörlerle kredi vermelerin sağlamak için tedbir almaya sevk etmiştir.

Tablo : 8

Ödünç para verme işlerinde uygulanan kanunî faiz oranları

Kredi çeşitleri	Devaluasyondan sonra	
	Ekim 1970	Ağustos 1970
Normal krediler	11,5	10,5
Tercihli krediler		
Genel olarak tarım kredileri	10,9	9,0
5389 sayılı kanun gereğince tahvil hasılatından verilen krediler	3,0	3,0
Genel olarak ihracat kredileri	10,5	9,0
Kısmen veya tamamen reeskont yoluyla Merkez Bankasından ve gider vergisi istisnasından faydalanılarak açılan ihracat kredileri	9,0	8,0
Teşviki öngörülen sanayie verilen krediler	10,5	9,0
T. Halk Bankası tarafından küçük sanat er., esnaf ve esnaf teşekküllerine açılan krediler	10,5	9,0
Genel olarak orta vadeli krediler	12,0	
Kısmen veya tamamen reeskont yoluyla Merkez Bankasından ve gider vergisi istisnasından faydalanılarak açılan orta vadeli krediler	10,5	

Bilindiği gibi, 10 Ağustos 1970 de Türk Lirası devalue edilirken, ödünç para verme işlerinde ve mevduat kabulünde uygulanacak azami faiz hadleri yeniden ayarlanmış, Tablo : 8 de görüldüğü gibi, ödünç para verme işlerinde uygulanan en yüksek faiz oranlarını normal kredilerde % 10,5 dan % 11,5 a, tarım kredilerinde, ihracat kredilerinde, teşviki öngörülen sanayi kollarına verilecek kredilerde, T. Halk Bankası tarafından küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerine açılacak kredilerde % 9 dan % 10,5 a yükeltmiş; T. C. Ziraat Bankası tarafından 5389 sayılı Kanun gereğince tahvil hasılatından verilen kredilere uygulanan % 3 faiz oranı aynen muhafaza edilmiş; genel olark orta vadeli kredilerde % 12, kısmen veya tamamen reeskont yolu ile ve gider vergisi istisnasından faydalanılarak açılan orta vadeli kredilerde % 10,2 faiz oranı uygulanması kararlaştırılmıştır.

Aynı ay içinde Bakanlar Kurulu'nun 7/1198 sayılı kararı ile banka kredilerinin Kalkınma Planı ve programlarına uygun şekilde ihracata, sanayi ve tarıma yönelmesini sağlamak, bankaların bu sektörlerle orta ve uzun vadeli kredi vermelerini teşvik etmek maksadiyle banka ve kredi alana Tablo : 9 da gösterilen oranlarda faiz farkı ödenmesi kabul edilmiştir.

10 Ağustos 1970 Devalüasyonundan sonra faiz oranlarında yapılan ayarlama ve faiz farkı ödenmesi kararı mevduat ve ticaret bankalarını da selektif kredi vermeye yöneltme amacını gütmektedir. Gerçekten yukarıda da işaret olunduğu gibi, özel amaçlı bankaların iç ve dış kaynaklardan nisbeten düşük maliyetle sağladıkları fonlar sınırlıdır; T. C. Merkez Bankası kaynakları ile finansmanı ölçülü tutma zorunluğu vardır. Bu hal mevduat ve ticaret bankalarını tercihli kredilere yöneltmek, orta ve uzun vadeli kredi vermelerini sağlamak zorunluğunu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim, devalüasyonla birlikte bankaların ödünç para verme işlerinde ve mevduat kabulünde uyguladıkları faiz oranları yükseltirirken, T. C. Merkez Bankasının Tablo : 10 da görüldüğü gibi, reskont ve avans hadleri de yükseltilmiş, bankaların T. C. Merkez Bankası kaynaklarından yararlanmaları güçleştirilmiştir.

Gerçekten, T. C. Merkez Bankası kredilerinin, gider vergisi dahil, bankalara maliyeti ile bankaların ödünç para verme işlerinde uyguladıkları kanunî faiz oranları arasındaki fark Devalüasyondan önce normal kredilerde % 1,38 - % 1,5 iken, Devalüasyondan sonra % 0,6 - % 0,7 ye; tercihli kredilerde % 2,6 - % 2,7 iken, % 1,4 - % 1,5 a düşmüş, bankalar için T. C. Merkez Bankası kaynaklarının çeki-

Tablo : 9

Faiz farkı ödemelerinin nisbeti %

Kredinin nevi	Bankaya	Müstakrize
I. Kısa vadeli krediler :		
1) Ticarî krediler	—	—
2) Esnaf ve küçük sanat kredileri	1,3	1,5
3) Teşviki öngörülen sanayi kredileri	1,3	1,0
4) İhracat kredileri :		
a) Bankanın öz kaynağından açılan krediler	1,7	3,0
b) Kısmen veya tamamen reeskont yoluyla Merkez B. kaynağından faydalanılarak sağlanan krediler	—	1,5
5) Tarım :		
a) Doğrudan doğruya müstakrize intikal ettirilen krediler	1,3	1,5
b) Tarım kredi koop. aracılığı ile intikal ettirilen krediler	1,3	2,0
II. Orta vadeli krediler :		
1) İhracat kredileri; ihracat garantili yatırım kredileri; turizm yatırım kredileri	2,0	4,0
2) Gemi inşası ve gemi inşa tesisleri yatırım ve işletme kredileri	2,0	5,0
3) Teşviki öngörülen sanayi kollarına verilecek yatırım kredileri	1,3	2,0
4) Diğer sanayi kollarında yatırım ve teçhizat kredisi	1,0	1,0
III. Tarım orta ve uzun vadeli kredileri :		
1) 18 sayılı kararın 21 inci maddesinde belirtilen komitece tesbit olunacak tarım kredileri	2,5	1,5
2) Diğer tarım kredileri	1,3	1,5
IV. Diğer orta vadeli işletme kredileri :		
Sanayi ve turizm sektörlerinde yukarıda II. bölümde belirtilen yatırımlarla ilgili işletme kredileri	1,0	1,0

ciliği azalmıştır. Bunun etkilerini Tablo : 7 deki nisbetlerde izlemek mümkündür. 1970 yılında banka kredilerinin T. C. Merkez Bankası kaynakları ile karşılanan kısmı % 17 iken, 1971 de % 10,2 ye; 1970 de Halk Bankası tarafından küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerine açılan kredilerin T. C. Merkez Bankası kaynakları ile karşılanan kısmı % 44 iken, 1971 de % 28,4 e; 1970 de T. C. Ziraat Bankası'nın çiftçilere açtığı kredilerin T. C. Merkez Bankası kaynakları ile karşılanan kısmı % 40,6 iken, 1971 de % 24,4 e düşmüştür.

Tablo : 10

T. C. Merkez Bankası reeskont hadleri ve senet karşılığı avanslara uygulanan faiz oranları

Kredi nevi	Devalüasyon- dan sonra	Devalüasyon- dan önce
1) Genel reeskont hadleri ve senet karşılığı avanslara uygulanan faiz oranları	% 9	% 7,5
2) Farklı reeskont hadleri ve senet karşılığı avanslara uygulanan faiz oranları :		
a) Tarım senetleri	% 7,5	% 5,25
b) İhracat senetleri	% 7,5	% 5,25
c) Belgeli ihracat hazırlık ve imalat senetleri	% 7,5	% 5,25
d) Teşviki öngörülen sanayi kolları senetleri	% 7,5	% 5,25
e) Küçük sanat erbabı ve esnaf senetleri	% 7,5	% 5,25
3) Tahvil karşılığı avanslara uygulanan faiz oranları	% 11	% 10
4) Altın karşılığı avanslara uygulanan faiz oranları	% 7	% 6
5) Orta vadeli kredilere uygulanan faiz oranları	% 9	—

Bununla beraber, Halk Bankası tarafından küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerine, Ziraat Bankası tarafından çiftçilere açılan kredilerde T. C. Merkez Bankası kaynakları payının düşmesinde 1971 de bu bankaların mevduatlarında meydana gelen hızlı artışlarla birlikte, Ekonomide enflasyonist baskının artması

karşısında para arzını sınırlı tutma arzusu büyük rol oynamıştır. Tercihli kredilerde T. C. Merkez Bankası kaynaklarından vazgeçilmesi kolay değildir.

1970 den sonra mevduat ve ticaret bankalarını selektif kredi vermeğe yöneltme yolunda alınan tedbirler bankaya ve kredi alana faiz farkı ödenmesine münhasır kalmamıştır. 26 Ocak 1970 de yürürlüğe giren 1211 sayılı T. C. Merkez Bankası Kanunu ile T. C. Merkez Bankası'na, Banka Meclisince tesbit edilecek esas ve şartlar dahilinde vadelerine en çok beş yıl kalan senetleri reeskonta kabulü veya bu senetler karşılığında avans verme yetkisi tanınmıştır.

Buna gerekçe olarak, «kalkınma devresine girmiş olan memleketimizde gelişmekte olan sanayiın orta vadeli krediye olan ihtiyacının arttığı ve fakat bu alanda çalışan kredi müesseselerinin, artan bu ihtiyaca cevap verecek hacimde malî kaynaklarla teçhiz edilemediği; bir çok ticaret bankamızın kısa vadeli kaynaklarını bu alana vadenin uzunluğu dolayısıyla yöneltilemediği; bu durumda T. C. Merkez Bankasının orta ve uzun vadeli kredi alanında aktif bir rol alması ve bu alanı takviye etmesinin zorunlu hale geldiği» ileri sürülmektedir.

Gerçekten, memleketimizde sermaye kıt, orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacını karşılayan aracı müesseseler kifayetsizdir. Bu yüzden kısa vadeli ticari kredilerin kısmen işletmelerin orta vadeli finansman ihtiyacında kullanıldığı görülmekte; mevduat ve ticaret bankalarında biriken mevduatın kompozisyonu bu bankaların likiditlerine zarar vermeden kısmen orta vadeli kredi verebileceklerini göstermektedir. Ancak bu türlü kredi işlemlerinde de bir nihaî mukrize ihtiyaç vardır. T. C. Merkez Bankası'na orta vadeli kredi verme yetkisinin tanınması bu imkânı bahşetmektedir.

T. C. Merkez Bankası Mart 1972 de, banka plasmanlarının Ekonominin ihtiyaçlarına ve 1972 yılı Programı hedeflerine uygun şekilde dağılımını sağlamak maksadiyle, «banka plasmanları toplamının en az % 10 nun, projeye bağlı yatırım, tevsi ve modernleştirme ile ilgili orta vadeli sanayi, maden, gemi inşası, gemi inşa tesisleri ve turizm kredileri ile faaliyete yeni girecek bu kabil teşebbüslerin yine orta vadeli ve projeli işletme kredilerine tahsis dilmesini ve bu oranın en geç 1972 yılı sonuna kadar gerçekleşti-

rilmesini kararlaştırmıştır*.

Bu karar, bünyeleri özellik arzeden Etibank, Sümerbank ve Denizcilik Bankası hakkında, bu kuruluşların münhasıran bankacılık işletmelerine muhassas öz kaynakları ile mevduatlarından meydana gelen kaynaklarından yaptıkları plasmanlar için uygulanacak; T. C. Ziraat Bankası T. Emlâk Kredi Bankası, T. Halk Bankası, İller Bankası, İstanbul Emniyet Sandığı gibi özel amaçlı bankalar ile ödenmiş sermayeleri, ihtiyatları ve mevduatları toplamı 100 milyon liranın altında bulunan bankalar hakkında uygulanmayacaktır.

Görülüyor ki, 1960 dan sonra tercihli krediler büyük ölçüde T. C. Merkez Bankası kaynakları veya özel amaçlı bankalar tarafından karşılanırken, 1970 den sonra mevduat ve ticaret bankalarını tercihli kredilere yöneltmek, orta vadeli kredi vermelerini sağlamak için çeşitli tedbirlere başvurulmuştur.

Bu tedbirler arasında, uygulamada göstereceği güçlükler bakımından en önemlisi hiç şüphe yokki, banka ve kredi alana faiz farkı ödenmesidir. Karar 1 Eylül 1970 de yürürlüğe girmiştir. Ancak, faiz farkı ödenmesi için gerekli tahsisatın bütçeye konmaması yüzünden derhal uygulamaya geçilememiştir. Karar'a göre faiz farkı ödemeleri, Bütçenin bölüm 34. madde 693 de yer alan T. C. Merkez Bankası nezdinde açılacak «Selektif Kredi Fonu»ndan yapılacaktır. 1971 Mali Yılı Bütçesi'nin Selektif Kredi Fonu maddesine 250 bin lira, 1972 Mali Yılı Bütçesi'ne 50 milyon lira, 1973 Yılı Bütçesi'ne ise 1 lira tahsisat konulmuştur.

Bankaya faiz farkı ödenmesi, açılan kredinin bankanın mevduatı veya öz kaynakları ile karşılamasına bağlıdır. T. C. Merkez Bankası reeskontuna müracaat edilmesi halinde bankaya faiz farkı ödenmesi yapılmaz; sadece kredi alana faiz farkı ödenir. Yurt dışından sağlanan kredi kaynaklarından ve her türlü özel fonlardan açılan kredilerde de faiz farkı ödemesi yapılmaz. Orta ve uzun vadeli kredilerle ilgili olarak bankalara faiz farkı ödenmesi yapılabilmesi için, bu kredilerin bankaların mevduatları ve öz kaynakları ile karşılanması şartı yanında, en az dört yıl (gemi yapımı ve gemi yapımı tesisleri ve işletme kredilerinde beş yıl) vade ile açılmış olmaları şarttır. Esnaf ve küçük sanat kredileri ile ilgili faiz farkı ödenmesi, yalnız T. Halk Bankası eli ile verilen kredilerde yapılır.

* Banka plasmanları, bankaların hesap vaziyetlerinin aktifinde yer alan senetler cüzdani, avanslar ve borçlu cari hesaplar ile ipotek mukabili kredileri kapsıyacak; iştirah veya iskonto edilen Hazine bonoları ile ziraat krediler plasmanlar tutarının hesabında nazara alınmayacaklardır.

İhracat ve ihracat garantili yatırım kredilerinde bankaya ve kredi alana faiz farkı ödenmesi, ancak serbest döviz karşılığında ihracat yapılması kaydı ile uygulanır.

Mevduat ve ticaret bankalarını tercihli kredilere yöneltmek, orta ve uzun vadeli kredi vermelerini sağlamak amacı ile bankaya ve kredi alana faiz farkı ödenmesi tedbirinin, yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi, kredi piyasasında mevcut bölünme ve bürokrasiyi daha da artıracığı meydandadır. Kaldığı, 1973 yılı Bütçesi selektif kredi fonu maddesine bunun için gerekli tahsisat konmamıştır.

T. C. Merkez Bankası'nın orta vadeli senetleri reeskonta kabulü veya bu senetler karşılığı avans vermesi yetkisine gelince, T. C. Merkez Bankası'nın Hazne vie tarımsal ürünlerle ilgili kredi sorumlulukları bu yetkinin müessir bir şekilde kullanılmasına engel olacaktır. Tablo :1 de gösterildiği gibi, T. C. Merkez Bankası'nın Hazineye ve mahsul mübayaası ve fiat tanzimi için çeşitli kuruluşlara açtığı kredileri Merkez Bankası kredileri içinde önemli bir yer işgal etmektedir. T. C. Merkez Bankası bu kredilerin hacminde önemli bir daraltma yapamayacağına göre, orta vadeli kredi alanında aktif bir rol oynaması ve bu alanı müessir bir şekilde takviye edebilmesi T. C. Merkez Bankası'nın kredi hacmini genişletmesi ile mümkün olabilir. Bu ise Türk Ekonomisinde toplam kaynakların üzerinde harcama yapma eğilimi bulunduğu ve fiat seviyesindeki yükselmelerin hızlandığı bir dönemde mümkün değildir.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi, bu tedbirler arasında uygulama şansı en kuvvetli olanı T. C. Merkez Bankası tarafından Mart 1972 de «banka plasmanları toplamının en az % 10 unun projeye bağlı yatırım ve işletme kredilerine tahsis edilmesi» yolunda alınan karardır.

5) Sonuç :

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi, memleketimizde sermaye kaynaklarının kıt ve faiz haddinin yüksek olması özellikle 1960 dan bu yana farklı faiz rejimi ve kalitatif kredi politikası uygulanmasını zorunlu kılmıştır. 1970 den sonra mevduat ve ticaret bankalarını tercihli kredilere yöneltmek, orta ve uzun vadeli kredi vermelerini sağlamak amacı ile alınan çeşitli tedbirlere rağmen, tercihli kredilerin büyük ölçüde T. C. Merkez Bankası kaynakları ve özel amaçlı bankalara iç ve dış kaynaklardan sağlanan özel fonlarla karşılanmasına devam olunmaktadır.

Bu rada Hazine'nin cari faiz haddi ile piyasadan kredi alması mümkün görülmediğinden kısa vadeli kredi ihtiyacını T. C. Merkez Bankası kaynakları ile karşılamak zorunda kalması, T. C. Merkez Bankası'nın mahsul mübayaası ve fiat tanzimi ile ilgili kredi sorumluluklarıyla birlikte para arzı üzerinde önemli bir baskı husule getirmekte; banknot emisyonu ve para arzını iktisadi gelişmeye uygun bir seviyede tutabilmek için bankaların ikraz imkânlarının kısılması zorunluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda faiz politikasında temel ilkenin, faizin kaynak dağılımını mümkün olan ölçüde düzenlemesi, tasarrufun artışını hızlandırması ve aracı mali kurumlara yöneltmesi olduğu; banka faiz oranlarında belli sektörler itibariyle kademeli bir serbesti tanınması konusunun Plân Dönemi'nde inceleneceği; kredi fiatının ucuzlatılması gerektiği hallerde faiz farkı iadesine dayanan açık sübvansiyona gidileceği belirtilmektedir.

1973 Yılı Programı'nda Selektif Kredi Fonu'na Genel Bütçe'den sağlanabilecek imkânlar dikkate alınarak, 1973 Programı'nın «Teşvik ve Yönelme Politikası» bölümünde belirtilen sektörler için faiz farkı uygulamasına olanak sağlayacak yeniden düzenlemenin Program Dönemi başında gerçekleştirileceği bildirilmektedir. Yukarıda işaret edildiği gibi, 1973 Yılı Bütçesi'nde selektif kredi fonuna 1 Lira tahsisat konulmuştur.

12 Şubat 1973 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 7/5823 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bankaların ödünç para verme işlerinde uygulayacakları azamî faiz oranları % 11,5 dan % 10,5 a düşürülmüş; 10 Ağustos 1970 Devalüasyonu'ndan sonra % 10,5 a yükseltilecek tercihli kredi faizleri Tablo : 11 de gösterilen hadlere indirilmiştir.

Banka faiz hadlerinde yapılan bu ayarlama ile birlikte, mevduat kabulünde uygulanacak azamî faiz oranları, bankaların ödünç para verme işlerine bağlı olarak yaptıkları hizmetlere karşı alabilecekleri komisyon ve ücretlerin azamî miktarları, T. C. Merkez Bankası'nın reeskont ve avans hadleri yeniden ayarlanmış; bankaların vadesiz mevduatlarından Kalkınma Plânları yıllık programlarında veya teşvik kanunlarında belirtilecek sektörlerle orta vadeli kredi olarak tahsis edebilecekleri miktara tekabül eden kısmı için ayıracakları munzam karşılık oranı % 25 den % 20 ye indirilmiştir. Böylece, bankaların yıllık programlarda veya teşvik kanunlarında belirtilecek sektörlerle orta vadeli kredi vermeğe teşvik edilmesi için yeni bir tedbire başvurulmuş olmaktadır.

Tablo : 11

Ödünç para verme işlerinde uygulanan kanunî faiz oranları

Kredi nevi	Uygulanacak azami faiz oranı
I — Genel olarak kısa vadeli krediler	% 10,5
II — Genel olarak orta ve uzun vadeli krediler	% 12
III — Tercihli krediler :	
A) Tarım kredileri :	
a) Genel olarak	% 8
b) Orta ve uzun vadeli tarım kredileri	% 8
c) 5389 sayılı Kanun gereğince T. C. Ziraat Bankasının tahvil hasılatından yaptığı krediler	% 3
B) İhracat finansman kredileri :	
a) Kati satışı yapılmış ihrac emtiyasının, bu kati satışın yapıldığı tevsik eden belgelerin bankalara tevdi tarihinden başlamak üzere ve bedellerini teşkil eden Türk Liralarının bankalarca tahsiline kadar geçecek müddet içinde yapılacak finansmanlarda (Ancak ihrac malı olan tütünün arzettiği özellik dolayısıyla bu madde için ihrac finansmanının başlangıcı, ekici piyasanın açılış tarihi olacaktır.)	% 9
b) Serbest dövizle ihracat veya yurt içinde yabancılara serbest dövizle satış yapmak maksadıyla hazırlanan projenin, Teşvik ve Uygulama Mercileri tarafından uygun görülecek belge verilmesi kaydı ile, mamullerin ihracına müteveccih hazırlık ve imalat safhalarındaki kredilerde	% 9
c) Kısmen veya tamamen reeskont yoluyla Merkez Bankası Kaynağından ve ihracatın teşviki ve geliştirilmesi esaslarına dair karar gereğince gider vergisi istisnasından faydalanılarak yapılan ihracat finansmanlarında, sadece bu şekilde karşılandığı nisbette ve sürece	% 7,5
C) Türkiye Halk Bankası'nca küçük sanayici ve sanatkârlara açılacak kısa ve orta vadeli krediler	% 8

D) Kısmen veya tamamen reeskont yolu ile Merkez Bankası kaynağından ve gider vergisi istisnasından faydalanarak yapılan orta vadeli finansmanlarda, sadece bu şekilde karşılandığı nisbette ve sürece

% 10,5

Ödünç para verme işlerinde faiz oranlarının düşürülmesinin mevcut durumda büyük bir değişme meydana getirmeyeceği, ikraz edilebilir fonların kıtlığı devam ettiği müddetçe, Devletin ve bir kısım sektörlerin kredi ihtiyacını karşılamak için kredi piyasasına müdahale zorunluğunun devam edeceği açıktır.

Gerçekten, faiz hadlerinin ve kredi maliyetinin yüksek olması üretimin kısa zamanda olgunlaşmasını zorunlu kılar; sermaye yoğun üretim yöntemine geçişi güçleştirir; bunun bir sonucu olarak, ticaret, sanayi ve tarımda geri teknikle üretime devam edilir; spekülâtif işletmeler, müstekar gelirli ve normal randımanlı işletmeler aleyhine gelişir. İşletmenin bünyesinde devamlı olarak kalacak olan ve işletmenin ayıracağı amortisman payı ve kârı ile geri ödemesi gerekli yatırımlar için düşük maliyetli krediye ihtiyaç vardır. Çünkü bu türlü yatırımlar için kredi talebinde bulunulması, üretilecek mal ve hizmetlerin piyasa değerinden ham madde, işçilik, kira gibi, işletme masrafları düşüldükten sonra kalan farkın yapılan yatırımın eskime ve aşınmasına tekabül eden amortisman payını ve alınan kredinin maliyetini karşılamasına bağlıdır. Örneğin 10 senelik amortismanına tabi 100 bin lira değerinde bir makineyi % 18 maliyetli kredi ile finanse edebilmek için, bu makineden elde edilecek yıllık gelirden ham madde, işçilik, kira gibi işletme giderleri düşüldükten sonra 28 bin liranın üzerinde bir kazanç kalmalıdır ki, alınan kredinin senelik faizi ve makinein yıllık aşınma ve eskimesi karşılanabilsin. Ağır aşınan ve normal kazanç sağlayan yatırımlara bu derece yüksek maliyetle elde edilen kredilerle girişilmesi mümkün değildir.

Faiz hadlerinin yüksek ve kredinin pahalı olması menkul kıymet piyasasının gelişmesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü menkul kıymet talebi menkul kıymetlerin kapitalize değerlerine bağlıdır. Kapitalize değerlerin oluşumunda menkul kıymetlerin getireceği faiz ve temettu yanında piyasa faiz haddi önemli bir rol oynar.

Memleketimizde kredi taleplerinin fazla, faiz hadlerinin ve kredi maliyetlerinin yüksek olması, daha önce açıklandığı gibi,

farklı faiz uygulamasına sebep olmakta; bir yandan tercihli kredilerin T.C. Merkez Bankası kaynakları ve özel amaçlı bankalara iç ve dış kaynaklardan sağlanan özel fonlarla karşılanmasına çalışılırken, öte yandan mevduat ve ticaret bankalarını tercihli kredilere yöneltmek, orta ve uzun vadeli kredi vermeye teşvik etmek için çeşitli tedbirler alınmaktadır.

Bu meyanda bankaların ödünç para verme işlerinde ve mevduat kabulünde uygulayacakları azamî faiz oranları Şubat 1973 te yeniden ayarlanırken, faiz farkı uygulaması da yeniden düzenlenmiş; 1973 yılı Programı'nda «faiz farkı uygulamasına olanak sağlayacak yeniden düzenlemenin Program Dönemi başında gerçekleştirileceği» yolundaki kayda uygun olarak 10/2/1973 te kabul edilen 7/5822 sayılı Kararname ile bankalara faiz farkı ödenmesinden vazgeçilerek, yatırımların ve ihracatın teşviki amacı ile orta ve uzun vadeli kredilerin maliyetlerinin ucuzlatılması ve banka kaynaklarının iktisadi gelişme hedeflerine yöneltmesini sağlamak amacı ile yalnız kredi alanlara 1 Mart 1973 ten itibaren faiz farkı ödemesi yapılması kararlaştırılmıştır.

Kredinin maliyetini ucuzlatmak için kredi alana ödenmesi kararlaştırılan faiz oranları Tablo : 12 de gösterilmiştir.

Tablo : 12
Faiz farkı ödemeleri oranları

Kredinin nevi	Kredi alana %
1) Yıllık programların genel teşvik tablosunda yer alan ve orta vadeli kredilerden yararlanması öngörülen sektörlere (tarım sektörü hariç) açılan orta ve uzun vadeli kredilerde	6,0
2) Genel olarak tarım kredileri ile orta ve uzun vadeli tarım kredilerinde	1,0
3) Türkiye Halk Bankası küçük sanayici ve sanat-kârlara açılacak kısa ve orta vadeli kredilerde	1,0
4) Kredili ihracat finansmanlarında	4,0

Yatırımların gerice yörelerde yapılması halinde tablodaki faiz farkı ödemeleri % 1 artırılarak uygulanması; kısa ve orta vadeli ihracat finansmanlarında reskonta gelindiği nisbette ve sürece, kredi alana yapılması ön görülen faiz farkı ödemelerinin % 1,5 noksanı ile yapılması; yurt dışından sağlanan kredi kaynaklarından ve her türlü özel fonlardan açılan kredilerle ilgili olarak faiz

farkı ödemesi yapılmaması; alınan kredilerin başka maksatlarla kullanılması halinde, yapılan faiz farka ödemelerinin kredi alan-
dan geri alınması kararlaştırılmıştır.

Bankalara faiz farkı ödenmesinden vazgeçilmesi, bankaların kısa vadeli kredilerden talep edebilecekleri faiz haddi % 1 - 1,5 oranlarında düşürülürken, orta ve uzun vadeli kredilerden talep edilecek faiz oranının % 12 olarak bırakılması ile ilgilidir. Gerçekten, eskiden orta vadeli kredilere uygulanan azamî faiz haddi kısa vadeli banka kredilerine uygulanan azami faiz haddinden % 0,5 oranında yüksek olup, aradaki fark bankaları orta vadeli kredi vermeğe cezbedecek kadar yüksek değildi. Bankalara faiz farkı ödemek suretiyle kısa vadeli normal banka kredilerine uygulanan faiz oranı ile orta vadeli kredilere uygulanan faiz oranı arasındaki fark % 1,5 - 3 e yükseltilerek, orta vadeli kredi bankalar için cazip hale sokulmak istenmişti.

Yeni ayarlama da kısa vadeli normal banka kredileri ile orta vadeli kredilere uygulanan faiz oranları arasındaki fark % 1,5 a yükseltilmiş olduğundan, bankalara ayrıca faiz farkı ödenmesine lüzum görülmemiştir. Öte yandan yıllık Programların genel teşvik tablosunda yer alan ve orta vadeli kredilerden yararlanması öngörülen sanayie açılan orta ve uzun vadeli kredilerde kredi alana % 6 oranında faiz farkı ödenmesi kabul edilmek suretiyle bu türlü yatırım talepleri müessir bir şekilde teşvik edilmek istenmiştir. Ancak kredi alana faiz farkı ödenebilmesi için Selektif Kredi Fonu'na konulması düşünülen tahsisat 1973 Yılı Bütçesine konulmamıştır.

1970 yılından bu yana mevduat ve ticaret bankalarını tercihli kredilere yöneltmek, orta ve uzun vadeli kredi vermelerini sağlamak için alınan bütün bu tedbirler banka kredilerinin Kalkınma Plânlarında ve yıllık programlarda öncelik verilen sektörlerin gerçek ihtiyaçlarına uygun bir şekilde dağılımını sağlayacak etkinlikte olmamıştır. T. C. Merkez Bankası'nın Hazine ve tarımsal ürünlerle ilgili kredi sorumluluğu devam etmekte, bankaların kabul ettikleri mevduata karşı ayırmaya mecbur oldukları munzam karşılıklar, 301 sayılı Kanun ile yapılan düzenlemeye rağmen, değişik şekilde de olsa, kredi dağılımını etkileyen bir araç olma niteliğini sürdürmektedir.

Farklı faiz rejimi ve kalitatif kredi politikası'nın sermaye kaynakları kıt olan bir memlekette dengeli ve süratli kalkınma için zorunlu olduğu söylenebilir. Ancak, farklı faiz rejimi ve kalitatif

kredi politikasının faizin düzenleyici rolünü zayıflatmak, banka kredilerinin produktif şekilde dağılımına engel olmak, kredi piyasasını çeşitli kompartümanlara ayırarak, kredi piyasasında seyyahiyeti azaltmak, kredi işlerinde dar boğazlara yol açmak, tercihli kredilerden faydalanabilmek için bir takım formaliteleri yapmaya ve daha fazla enerji sarfetmeye zorlamak gibi bir çok sakıncaları da vardır*.

Ancak, memleketimizde faiz haddinin ve kredi maliyetinin yüksek olması farklı faiz uygulamasını zorunlu kılmakta, bankalar faiz haddi ve rantabilitesi yüksek normal kredileri tercih etmekte, tercihli kredi vermeğe yanaşmamaktadır. Bu hal Devleti, Hazine'nin, tarım, küçük sanayi ve esnafın kredi ihtiyaçlarını karşılamak, mahsul fiatlarının kontrolü ve stok tesisi politikasını sürdürebilmek, ihracatı teşvik etmek için tedbir almaya zorlamaktadır. Kanunî karşılıklar politikasının kredi dağılımını etkileyen bir araç haline gelmesinin asıl sebebi budur.

Acaba memleketimizde faiz haddi ve kredi maliyeti düşürülemezmi? Bilindiği gibi, faiz haddi ikraz edilebilir fonlar arzı ile ikraz edilebilir fonlar talebine göre oluşur. Memleketimizde bankaların kredi taleplerini tam olarak karşıyamamaları, bankalar dışında organize olmuyan geniş bir kredi piyasasının bulunması ve bu piyasada kanunî faiz haddinin üç misli civarında faiz talep edilmesi, mevcut kanunî faiz haddinde kredi talebinin fazla olduğunu göstermektedir. Gerçi herkesin bankalardan kredi alamaması, bankaların kredi verirken bazı işlemlere girişmeleri, örneğin kredi talep edenlerden hesap vaziyeti istemeleri, verecekleri kredi miktarını kredi talep edenler hakkında yapacakları istihbarata göre tesbit etmeleri, genellikle kısa vadeli kredi vermeleri, Bankalar Kanunu'nun mevduat ve ticaret bankalarının ipotek karşılığı kredi açmalarına müsaade etmemesi gibi hususların bankalar dışında organize olmuyan piyasaların doğmasında önemli rol oynadıkları söylenebilir. Fakat banka dışı organize olmuyan kredi piyasalarında fahiş faiz hadleri ile kredi alınıp verilmesi büyük ölçüde bankaların mevcut kredi talebini karşıyamamalarının bir sonucudur.

Banka dışı kredi piyasalarında faiz haddinin yüksek olması, bankaların ellerindeki fonları ikraz etmekte müşkilât çekmemeleri, banka kredilerine uygulanan kanunî faiz haddinin piyasa şartlarına göre yüksek olmadığını göstermektedir. Acaba, kredi talebinin mev-

* A. Östlind : The Banking System and Growth of the Private Sectors in Turkey. Part I, July 10/1964.

cut kanunî faiz haddinde nasıl olsa kredi arzından fazla olduğu ile ri sürülerek, banka faiz haddinin biraz daha düşürülmesinin, kredi talebini biraz daha artırmakla beraber, mevcut durumda büyük bir değişiklik yapmıyacağı, buna mukabil bu indirimin müstakar geliri ve normal randımanlı işletmelerin faaliyetlerini kolaylaştırarak iktisadî kalkınmayı olumlu yönde etkiliyeceği düşünülemez mi?

1960 dan bu yana bankaların rantabilitelerinin gösterdiği seyir bu soruyu olumlu yönde cevaplandırmamızı güçleştirmektedir. Bankaların mevduat ve kredi hacmi 1960 dan beri büyük ölçüde arttığı halde, rantabilitelerinde bir artma görülmemektedir. Bankaların genel giderlerindeki devamlı artışlar karşısında aktiflerini kullanma şekli alınan ve verilen faiz hadleri arasındaki büyük farka rağmen, bankaların rantabilitelerinin artmasına engel olmaktadır. Bu durum özellikle küçük ve zayıf bünyeli bankalar bakımından büyük bir tehlike teşkil etmektedir. Bundan önce Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası, Doğubank, Sanayi Bankası, Esnaf Kredi Bankası gibi bir kısım küçük bankaların, mali bünyeleri taahhütlerini karşıyamıyacak derecede zafa uğradığından, 153 sayılı Kanun gereğince tedrici tasfiyelerine karar verilmiştir. Binaenaleyh, bankaların kredi imkânlarını arttırıcı tedbirler almadan, yarış halinde şube açılmasını önlemeden, küçük ve zayıf bankaların birleştirilerek durumları sağlamaştırılmadan faiz haddini ve kredi maliyetini düşürmek kolay olmayacaktır.

Öte yandan konu memleketimizdeki kalkınma hızı ile yakından ilgilidir. Kalkınma hızında bir fedakârlık yapmadan ve bütçe uygulamasının halkın kullanılabilir gelirini artırıcı yönde seyrettiği sürece krediyi ucuzlatmak mümkün olmayacaktır. Faiz haddi ve kredi maliyeti, yatırım taleplerinde meydana gelecek artışların genel iktisadî dengeyi bozmuyacağı bir durum yaratıldıktan sonra düşürülebilir.

Görülüyorki mesele çok yönlü ve oldukça karışık bir durum arz etmektedir. Faiz haddinin düşürülmesi, farklı faiz rejimine son verilerek, faizin düzenleyici fonksiyon ifa edecek bir duruma sokulması bütün bu meseleler üzerine eğilerek, para ve sermaye piyasalarının daha rasyonel bir düzene kavuşturulmasına bağlıdır.